

Van Beveren-Pumbeke

door

B. de Keijzer

Inleiding

In 1950 heeft De Wilde in een publicatie over de rol van Dirk van Pumbeke in het ontstaan van de Stad St.-Niklaas (B) allerlei gegevens bij elkaar gebracht over het geslacht Van Pumbeke.¹ Hij heeft op basis van die gegevens *geen* betrouwbare genealogie kunnen opstellen, maar dat was ook niet opzet van zijn publicatie. Het gevolg daarvan is wel dat hij uitspraken doet over de figuur Dirk van Pumbeke (1236-1257), die niet overeenkomen met zijn adellijke herkomst en status.

Vervolgens heeft Hardenberg in 1955 in zijn opstel over het ontstaan van de vrijheid Tilburg eveneens aandacht besteed aan de familie Van Pumbeke in relatie tot de families Van Gageldonk en Van Tilburg zonder de eerder genoemde publicatie te kennen.²

De eerste generaties Van Beveren en Van Pumbeke zijn ontleend aan de studie van Warlop uit 1976, die overigens de publicatie van Hardenberg weer niet kende.³ Bij Van Pumbeke verwijst Warlop vooral naar de genoemde publicatie van De Wilde en heeft diens verzamelde gegevens zonder kritische beschouwing vermeld, waardoor er gegevens over personen met de toenaam 'le Champenois' zijn opgenomen die daar niet thuis horen.

Emmen, 2021 (afgesloten 1 juni).⁴

Heraldisch wapen

De heerlijkheid Pumbeke strekt zich uit over de plaatsen St.-Niklaas, Belsele en Waasmunster in Oost-Vlaanderen (B) en is leenroerig aan de heerlijkheid Beveren. Beide geslachten voeren hetzelfde wapen (afb. 1).⁵ Dit maakt het aannemelijk dat de familie Van Pumbeke een jongere tak vormt van de Heren van Beveren.

Afb. 1. Het algemeen wapen van de familie Van Beveren.

¹ De Wilde, Van Pumbeke.

² Hardenberg, Tilburg.

³ Warlop, Vlaamse adel II, genealogische tabellen en gegevens no. 23 (Beveren-Waas) en no. 176 (Pumbeke).

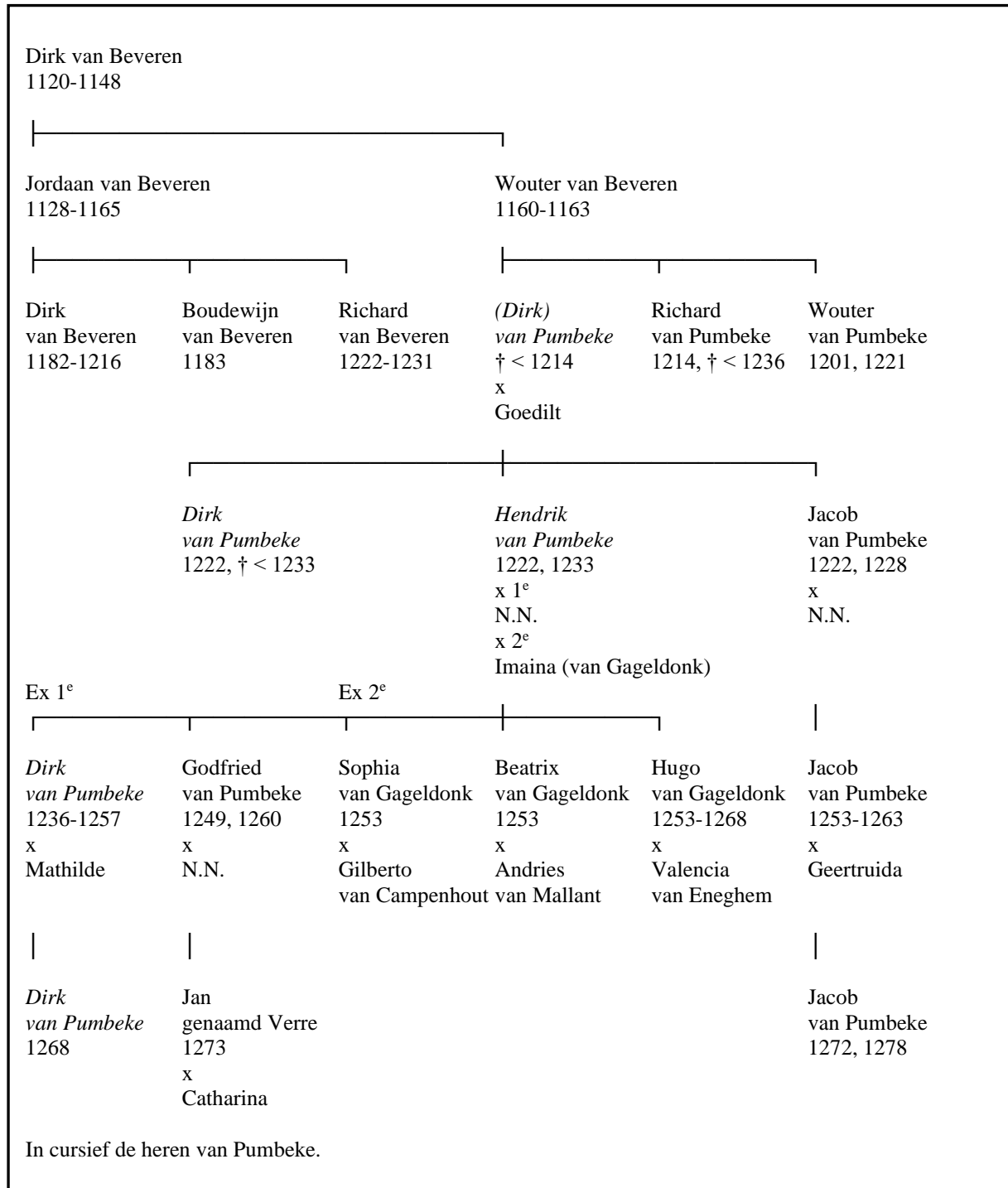
⁴ Eventuele aanvullingen en verbeteringen op deze publicatie s.v.p. richten aan de webmaster van HoGenDa: webmaster@onsvoorgeslacht.nl

⁵ Pastoureau, Wapenboek Bellenville, blz. 151.

Samenhang tussen de geslachten Van Beveren en Van Pumbeke

Afgezien van hetzelfde heraldische wapen, die beide geslachten in hun blazoens voeren, valt ook het terugkeren van de naam Wouter onder personen, die zich na 1200 met de toenaam Van Pumbeke voordoen, op.

Het is derhalve heel aannemelijk dat Wouter van Beveren de stamvader van de familie Van Pumbeke is. De volgende hypothese is in dat kader als volgt uitgewerkt (geneagram 1).

Geneagram 1. Hypothetische opstelling van het geslacht Van Beveren-Pumbeke.

Genealogie

I. *Dirk I van Beveren*, ridder, grafelijk kamerheer, vermeld 1120-1148.⁶

Kinderen:

1. *Jordaan van Beveren*, grafelijk kamerheer, kastelein van Diksmuide, vermeld 1128-1165,⁷ tr. *Badeloge (van Voorne)*.

Uit dit huwelijk:

1. *Dirk II van Beveren*, ridder, kastelein van Diksmuide, vermeld 1182-1216,⁸ zegelde 1215 (afb. 2),⁹ tr. 1^e *Isabella N.N.*, tr. 2^e *Ada van Coucy*.

Afb. 2. Het ruiterszegel van Dirk II van Beveren, ridder (1215).¹⁰
(*Vlaamse adel voor 1300*)

2. *Boudewijn van Beveren*, vermeld 1183.¹¹
3. (verm.) *Richard van Beveren*, ridder, vermeld 1222-1231.¹²

Het is ook mogelijk dat deze Richard van Beveren identiek is aan Richard van Pumbeke.

2. *Wouter van Beveren*, volgt II.

II. *Wouter van Beveren*, vermeld 1160-1163.¹³

Wouter van Pumbeke, voor het eerst vermeld in 1201, is kanunnik te Doornik.¹⁴ Het is daarom zeer aannemelijk dat hij de derde zoon is en vernoemd naar zijn vader. In overeenstemming met de vernoemingsgewoonte zal de oudste zoon Dirk, die helaas in geen enkele archiefbron

⁶ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 673.

⁷ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 673.

⁸ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 674.

⁹ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 677.

¹⁰ Beschrijving: 1. omschrift: SIGILL' THEODERICI·D[E·B]EV'NA

2. kenmerken: rond, ca. - mm, - was, gaaf.

3. zegelbeeld: ridder met in zijn schild het heraldisch wapen.

4. wapen: gedwarsbalkt van acht stukken met over alles heen een St. Andrieskruis.

¹¹ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 674.

¹² Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 674.

¹³ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 673.

¹⁴ Hardenberg, *Tilburg*, blz. 65.

voorkomt,¹⁵ geheten hebben, terwijl voor de tweede zoon in aanmerking komt Richard van Pumbeke, die in zijn leven *geen* heer van Pumbeke is geweest, en vermeld is in 1214. Voorts worden in augustus 1222 achtereenvolgens genoemd Dirk, Hendrik en Jacob,¹⁶ chronologisch gezien zoons van Dirk, en waarvan genoemde Hendrik in 1233 met zekerheid heer van Pumbeke was.

Kinderen (vermoedelijk):

1. (*Dirk*) van Beveren, heer van Pumbeke, volgt III.
2. *Richard van Pumbeke*, 'nobilis' (1214), ridder (postuum), vermeld 1214,¹⁷ overl. voor 30 juni 1236.

In de kerkslaper van 1553 wordt een schenking, zonder last, aan de kerk vermeld ten name van Richard van Pumbeke, ridder. Het is geen fundatie, maar wellicht een postume gift voor zijn memorie. De schenking is echter tot stand gekomen door tussenkomst van 'vrouwe Goedilt vander Puumbeke'.¹⁸ Aangezien zij de titel 'vrouwe' draagt en er geen direct familieverband met Richard in de korte aantekening wordt aangegeven, kan het zijn dat zij de weduwe is van een Heer van Pumbeke (voor 1236). Hoewel er geen zekerheid geboden kan worden, is het niet onmogelijk dat hier sprake is van de weduwe van (Dirk) van Pumbeke, de oudere broer van Richard.

Op 30 juni 1236 wordt uitspraak gedaan over de afpaling van grenzen met betrekking tot de nieuw gevormde parochie St.-Niklaas. Hierin wordt onder andere gesproken over de molen, die van 'domini Riquardi de Pumbeke' was.¹⁹ Op 20 september 1236 wordt de uitspraak over de afpaling bevestigd en wordt hij nu vermeld als 'Richoardi militis de Pumbeka'.²⁰

3. *Wouter van Pumbeke*, kanunnik te Doornik, vermeld 1201,²¹ 1221.²²

III. (*Dirk*) van Beveren, heer van Pumbeke, overl. voor 1214, tr. (verm.) *Goedilt van Pumbeke*.

In feite is voor de opbouw van de genealogie Van Pumbeke de meest belangrijke aantekening, die hiervoor al is genoemd, namelijk die van augustus 1222 waarin achtereenvolgens Dirk, Hendrik en Jacob van Pumbeke (in die volgorde) worden genoemd.

Uit dit huwelijk:

1. *Dirk van Pumbeke*, heer van Pumbeke, vermeld 1222, overl. voor 1233.

Omdat Hendrik van Pumbeke in 1233 voorkomt als 'heer van Pumbeke' (zie hierna) zal de *oudere* broer Dirk, conform de weergegeven volgorde in 1222, voor dit jaar overleden zijn.

2. *Hendrik van Pumbeke*, volgt IV-a.

¹⁵ Tenzij er onder de vermeldingen op naam van Dirk II van Beveren (1182-1216) zijn die aan zijn neef Dirk moeten worden toegewezen.

¹⁶ Warlop, Vlaamse adel II, blz. 1075. Met verwijzing naar: ADN 59 H 96, fol. 117^r-118^r, no. 238.

¹⁷ Warlop, Vlaamse adel II, blz. 1075. Met verwijzing naar: RA Mons, cartularium 34, pag. 248.

¹⁸ De Wilde, Van Pumbeke, blz. 22.

¹⁹ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 169, no. 2, d.d. 30-6-1236.

²⁰ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 170, no. 3, d.d. 20-9-1236.

²¹ Hardenberg, Tilburg, blz. 65.

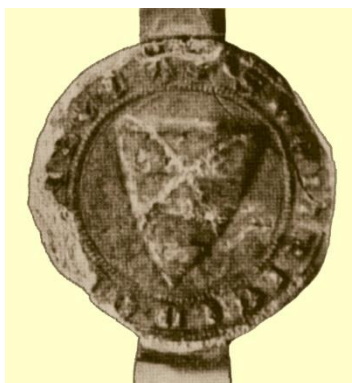
²² De Wilde, Van Pumbeke, blz. 22.

3. *Jacob van Pumbeke*, volgt IV-b.

IV-a. *Hendrik van Pumbeke*, heer van Pumbeke (1233), vermeld 1222, 1233, overl. voor 30 juni 1236, tr. 1^e *N.N.*, tr. 2^e *Imaina (van Gageldonk)*,²³ vermeld 1233, dr. van (Hugo van Gageldonk) en Beatrix van Tilburg.

Omdat Dirk van Pumbeke, heer van Pumbeke (1236), en zijn broer Godfried, *geen* rechten konden doen laten gelden op de tienden van West-Tilburg kunnen deze rechten niet anders dan afkomstig zijn dan van Imaina (van Gageldonk), echtgenote van Hendrik van Pumbeke, die samen in 1233 het patronaatsrecht van de kerk van Tilburg onder voorbehoud van de tienden hebben overgedragen aan de abdij Tongerlo. *Haar* drie kinderen, namelijk Sophia, Beatrix en Hugo, doen in 1253 afstand van hun recht op de tienden die zijn voorbehouden en noemen zich klaarblijkelijk ter onderscheiding van hun oudere broers naar de door hun moeder ingebrachte heerlijkheid ‘Van Gageldonk’.

In 1233 schenken ‘Henricus dominus de Pombeke et Ymana’ zijn vrouw het patronaatsrecht van de kerk van Tilburg aan de abdij Tongerlo, waarbij zij de tiende en de daaraan verbonden ‘hoevenaars’ (= laten) voorbehouden. Aan de oorkonde hangt zijn nog gave zegel (afb. 3).²⁴

Afb. 3. Zegel van Hendrik, heer van Pumbeke, ‘vir nobilis’ (1233).²⁵
(*Van Heidorp tot Industriestad*)

Uit het eerste huwelijk:

1. *Dirk ‘le Champenois’*, heer van Pumbeke, ‘vir nobilis’, ridder (1236), vermeld 1236-1257, tr. *Mathilde*.²⁶

Op 30 juni 1236 treedt in een oorkonde als eerste lekengetuige op ‘nobilis viri domini Theoderici Champenois militis’. In de oorkonde waarin uitspraak wordt gedaan over een grensgeschil wordt gesproken over de molen van ‘domini Riquardi de Pumbeke’.²⁷ Dirk, heer van Beveren, kastelein van Diksmuide, verklaart in april 1244 de kinderen van Engelbert, genaamd Primes, en zijn vrouw Geertruida, mondig. De oorkonde wordt

²³ Zie: genealogie Van Tilburg, gepubliceerd op HoGenDa.

²⁴ ONB I-1 no. 172, d.d. 1233. Vgl. OAT I no. 113.

²⁵ Beschrijving: 1. omschrift: +S’ HENRICI-DE-[PV]MBECA

2. kenmerken: rond, ca. - mm, - was, gaaf.

3. zegelbeeld: een gotisch schild.

4. wapen: gedwarsbalkt van acht stukken met over alles heen een St. Andrieskruis.

²⁶ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 1075. Met verwijzing naar: RA Bruges, Acquisitions, no. 6973, pag. 241.

²⁷ De Schoutheete, *Sint Nicolaas (Waas)*, blz. 169, no. 2, d.d. 30-6-1236.

mede bezegeld door ‘domini Theoderici de Pumbeke’.²⁸ In februari 1245 onderschreef ridder ‘Thierri li Champenois’, evenals de voornaamste Vlaamse edelen een verbintenis, waarbij hij trouw beloofde aan de koning van Frankrijk voor het geval dat de gravin Margaretha haar beloften niet zou nakomen,²⁹ en zegelde (afb. 4).³⁰

Afb. 4. Zegel van Dirk van Pumbeke, ridder (1245).³¹
(*Vlaamse adel voor 1300*).

In 1249 worden als leenmannen van de gravin van Vlaanderen genoemd Dirk, genaamd Champenois, heer van Pumbeke, en Godfried, zijn broer, ridders. Voorts blijkt dat Dirk ‘procurator’ (beschermheer) van de kerk van Sint Nicolaas (Waas) is. De oorkonde wordt door Dirk, heer van Pumbeke, ridder, bezegeld.³² Vervolgens is Dirk, heer van Pumbeke, op 11 november 1249 aanwezig bij een schenking aan de kerk van Sint Nicolaas (Waas).³³

In maart 1250 is ‘viri nobilis Theodericus dictus Camponoes, militis’ getuige in een oorkonde uitgaande van de heer van Breda.³⁴ Op 28 juni 1254 vestigt Dirk, genaamd Champenois, ridder, heer van Pumbeke, een jaarlijks terugkerende rente ten behoeve van de kerk van Sint Nicolaas van vier schellingen en vijf deniers ‘d’Artois’ met nadere bepalingen over de verdeling daarvan voor de priester, kerkmeesters en zijn jaargetijde.³⁵ In april 1255 testeerden Boudewijn van de Bruggen en zijn vrouw Clementia, inwoners van Sint Nicolaas (Waas) in aanwezigheid van de edele heer Dirk, heer van Pumbeke.³⁶ In 1257 zegelde Dirk van Pumbeke de schenkingsoorkonde van zijn neef Jacob van Pumbeke (zie hierna).³⁷

²⁸ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 171, no. 4, d.d. april 1244.

²⁹ De Wilde, Van Pumbeke, blz. 14.

³⁰ Warlop, Vlaamse adel II, blz. 1075.

³¹ Beschrijving: 1. omschrift: +S·THEODE[RICI]·MILITI[S·DE·PV]MBEK’
2. kenmerken: rond, ca. - mm, - was, beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: gedwarsbalkt van acht stukken met over alles heen een St. Andrieskruis.

³² De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 172, no. 6, d.d. 1249.

³³ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 173, no. 7, d.d. 11-11-1249.

³⁴ ONB II-1 no. 1009, d.d. (1/26)-3-1250.

³⁵ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 174, no. 8, d.d. 28-6-1254.

³⁶ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 174, no. 9, d.d. april 1255.

³⁷ Hardenberg, Tilburg, blz. 66.

‘Theodericus, miles, dictus de Pumbeke’ schenkt in januari 1268 aan de abdij van Rozenberg, een kwijschelding van alle dienstbaarheden op enige landerijen te Hese in Waasmunster, welke vroeger van hem in leen werden gehouden.³⁸

Omdat er tussen 1257 en 1268 er geen vermeldingen zijn van een heer van Pumbeke en er ondertussen elf jaar zijn verlopen, zal hier sprake zijn van een gelijknamige zoon. Het valt op dat er daarna ook geen vermeldingen meer zijn. Ervan uitgaande dat de heerlijkheid Pumbeke een rechtleen is, is de gevolgtrekking gerechtvaardigd dat na het overlijden van de hiervoor genoemde Dirk van Pumbeke de heerlijkheid is afgestorven.

Uit dit huwelijk:

1. *Dirk van Pumbeke*, ridder (1268), vermeld 1268.
2. *Godfried van Pumbeke*, ridder (1249), vermeld 1249, 1260, overl. (verm.) voor 6 maart 1273.

In 1249 worden als leenmannen van de gravin van Vlaanderen genoemd Dirk, genaamd Champenois, heer van Pumbeke, en Godfried, zijn broer, ridders.³⁹ Godfried van Pumbeke wordt in 1260 genoemd als een van de arbiters in een geschil tussen Dirk van Beveren, kastelein van Dixmuiden, en gravin Margaretha van Vlaanderen.⁴⁰

Op 6 maart 1273 schenkt Jan, genaamd van Verre, zoon van Godfried van Pumbeke, ridder, met toestemming van zijn vrouw Catharina, aan de broeders van het Huis van Onze Lieve Vrouwe van de Duitse Orde te Mechelen een rente van 10 pond vlaams per jaar, en na zijn overlijden 50 pond vlaams. Hij erkent van broeder Gooswijn van Duffel, minderbroeder, het Pruisisch kruis tegen de ongelovigen ontvangen te hebben en verbindt zich tegenover de broeder van de Duitse Orde tot afkoop ervan.⁴¹

Kind:

1. *Jan, genaamd van Verre, van Pumbeke*, vermeld 1273, tr. *Catharina*, vermeld 1273.

Uit het tweede huwelijk:

3. *Sophia van Gageldonk*, vermeld 1253, tr. *Gilberto van Campenhout*, ‘vir nobilis’ (1253), vermeld 1253.

Sophia van Gageldonk, vrouw van Gilbert van Campenhout, verkoopt in april 1253 haar recht op de tiende van Tilburg over aan de abdij Tongerlo.⁴²

4. *Beatrix van Gageldonk*, vermeld 1253, tr. *Andries van Mallant*, ridder (1253), vermeld 1253.

Beatrix van Gageldonk, vrouw van Andries van Mallant, ridder, verkoopt in april 1253 haar recht op de tiende van Tilburg over aan de abdij Tongerlo voor een bedrag van 12 pond en 10 schellingen.⁴³ De oorkonde wordt door haar broer, Hugo van Gageldonk, bezegeld (afb. 4)

³⁸ De Wilde, Van Pumbeke, blz. 15.

³⁹ De Schoutheete, Sint Nicolaas (Waas), blz. 172, no. 6, d.d. 1249.

⁴⁰ Hardenberg, Tilburg, blz. 66.

⁴¹ OPB I no. 163, d.d. 26-3-1273.

⁴² ONB I-1 no. 248, d.d. 20/30-4-1253.

⁴³ ONB I-1 no. 249, d.d. 20/30-4-1253.

5. *Hugo van Gageldonk*, ‘vir nobilis’, ridder (1253), vermeld 1253-1268, tr. *Valencia*, vrouwe van Everghem, vermeld 1253-1260.

Zusters van Valencia, vrouwe van Everghem, zijn:⁴⁴

1. Beatrix (van Longueval), tr. Rase VIII van Gaveren.
2. Avezoete, tr. verm. Wouter Villain van Gent, heer van St. Janssteen.

Afb. 5. Zegel van Hugo van Gageldonk, ridder (1253).⁴⁵
(*Corpus Sigillorum Neerlandicorum*)

Hugo van Gageldonk verkoopt in mei 1253 zijn recht op de tiende van Tilburg aan de abdij Tongerlo.⁴⁶ Op dezelfde dag verklaart Hugo van Gageldonk dat hij de abdij Tongerlo zal vrijwaren in verband met de verkoop van zijn recht op de tiende te Tilburg met toestemming van zijn wettige vrouw Valencia.⁴⁷ Aan de oorkonde hangt zijn nog gave zegel (afb. 5),⁴⁸ evenals het beschadigde zegel van Jacob van Pumbeke (afb. 6).

In mei 1259 oorkonden Hugo van Gageldonk, en Valencia, vrouwe van Everghem, en zegelden beiden.⁴⁹ Vervolgens verpanden Hugo van Gageldonk en zijn vrouw in 1268 hun aandeel in de hoge heerlijkheid Everghem voor 300 pond aan de St. Baafsabdij te Gent.⁵⁰

IV-b. *Jacob van Pumbeke*, ‘vir nobilis’ (1228), vermeld 1222, 1228.

In juli 1228 is Jacob van Pumbeke getuige voor Gillis van Breda.⁵¹

Kind:

1. *Jacob van Pumbeke*, volgt V.

⁴⁴ Hardenberg, Tilburg, blz. 68-69.

⁴⁵ Beschrijving: 1. omschrift: +S·HVGONIS·MILITIS·DE·GAGELDVNC
2. kenmerken: rond, ca. - mm, groene was, gaaf.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.

4. wapen: gedwarsbalkt van acht stukken met over alles heen een St. Andrieskruis.

⁴⁶ ONB I-1 no. 250, d.d. mei 1253.

⁴⁷ ONB I-1 no. 251, d.d. mei 1253.

⁴⁸ CSN no. 854, d.d. 20/30-4-1253.

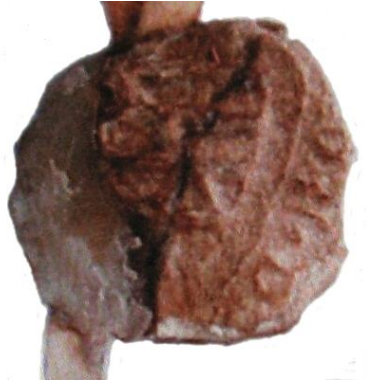
⁴⁹ Hardenberg, Tilburg, blz. 68.

⁵⁰ Hardenberg, Tilburg, blz. 68.

⁵¹ ONB II-1, no. 962, d.d. juli 1228.

V. *Jacob van Pumbeke*, ridder (1257), vermeld 1253-1263, tr. *Geertruida*, vermeld 1257.

Jacob van Pumbeke zegelde de oorkonde van mei 1253 voor Hendrik van Gageldonk, ridder, zijn neef. Aan de oorkonde hangt zijn zegel (afb. 6).⁵²

Afb. 6. Zegel van Jacob van Pumbeke, ‘vir nobilis’ (1253).⁵³
(Website Archief Tilburg)

Jacob van Pumbeke, ridder, en zijn vrouw, Gertrudis, schonken in 1257 niet minder dan 19 bunders land en 13 bunders heide in het gehucht Hese aan de abdij van Roosenberg⁵⁴ te Waasmunster. De oorkonde werd mede bezegeld door Dirk van Pumbeke en Dirk van Beveren.⁵⁵ Jacob is dus tussen 1253 en 1257 ridder geworden.

In 1263 is ‘nobilis viri’ Jacob van Pumbeke, ridder, getuige voor Godfried van Kruiningen.⁵⁶

Kind:

1. *Jacob van Pumbeke*, ridder (1278),⁵⁷ vermeld 1272, 1278.⁵⁸

⁵² ONB I-1 no. 250, d.d. mei 1253; OAT I, no. 166, d.d. mei 1253.

⁵³ Beschrijving: 1. omschrift: [+S·IAC]OBI·DE·[PVMBECA]
2. kenmerken: rond, ca. - mm, rode was, beschadigd.
3. zegelbeeld: een gotisch schild.
4. wapen: gedwarsbalkt van acht stukken over alles heen een St. Andrieskruis en (vermoedelijk) in het schildhoofd een barensteel van drie hangers.
5. bijzonderheden: de breuk in het zegel van links beneden naar rechtsboven loopt bijna geheel over de arm van het kruis heen, maar er is beneden links nog net een klein stukje van de arm te zien.

⁵⁴ Omstreeks 1237/38 werd nabij de Durme de abdij Roosenberg, een Victorinnenklooster, opgericht. Rondom de abdij ontstond later het dorp Waasmunster, in de betekenis van munster (= klooster) in het Waasland.

⁵⁵ Hardenberg, Tilburg, blz. 66.

⁵⁶ ONB I-1 no. 288, d.d. mei 1263.

⁵⁷ Warlop, *Vlaamse adel II*, blz. 1076.

⁵⁸ Hardenberg, Tilburg, blz. 66.

Verwijzingen naar gedrukte bronnen en literatuur

Corpus Sigillorum Neerlandicorum. *De Nederlandsche zegels tot 1300* ('s-Gravenhage, 1937-1940). [CSN]

H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*. [ONB]

Deel I-1 en I-2: De Meierij van 's-Hertogenbosch en de Heerlijkheid Gemert ('s-Gravenhage, 1979).

Deel II-1 en II-2: De heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom ('s-Gravenhage, 2000).

M.A. Erens, *De oorkonden der Abdij Tongerlo*. [OAT]

Deel I, 1130-1294 (Tongerlo, 1948).

Deel II, 1294-1318 (Tongerlo, 1950).

Deel III, 1318-1344 (Tongerlo, 1952).

Deel IV, 1344-1365 (Tongerlo, 1958)

H. Hardenberg, Het ontstaan van de vrijheid Tilburg, in: *Van Heidorp tot Industriestad. Verkenningen in het verleden van Tilburg* (Tilburg, 1955). Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem – deel V. [Tilburg]

A. Jamees, *De oorkonden van Pitsenburg. Commanderie van de Duitse Ridderorde te Mechelen, 1190-1794*. [OPB]

Deel I, 1190-1299 (Antwerpen, 1991).

Deel II, 1300-1344 (Antwerpen, 1993).

Deel III, 1345-1399 (Antwerpen, 1996).

Deel IV, 1400-1480 (Antwerpen, 2000).

Deel V, 1481-1794 (Antwerpen, 2000).

Michel Pastoureau et Michel Popoff, *L'armorial Bellenville* (Lathuile – Haute-Savoie, 2004). Met een facsimile van het wapenboek. [Wapenboek Bellenville]

De Schoutheete de Tervarent, *Inventaire général analytique des archives de la Ville et de l'Eglise primaire de Saint-Nicolas (Waes)* (Bruxelles, 1897). [Sint Nicolaas (Waas)]

E. Warlop, *De Vlaamse adel voor 1300* (Kortrijk, 1976). Engelse editie. Inleiding [Vlaamse adel-I] en genealogische tabellen [Vlaamse adel II]

E.H.J. de Wilde, De rol van Dirk van Pumbeke in het ontstaan van de Stad St.-Niklaas, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, deel 57* (1950), blz. 5-23. [Van Pumbeke]